

DE WILHELIETEN

In Huybergen wordt de gedachtenis aan de Wilhelmieten nog levendig gehouden door de Broeders van Huybergen. Op hun terrein staat het oude poortgebouw van de abdij uit 1610, waar het museum met informatie over de Wilhelmieten met grote zorg wordt onderhouden. Het archief van de Wilhelmieten was een goed bewaard geheim totdat het overgeplaatst werd naar het West Brabants Archief in Bergen op Zoom.

De laatste Wilhelmiets in het laatste klooster van de orde was Gulielmo van den Bergh. Het monasterium Beatae Mariae Virginis werd gevestigd in Huybergen in 1278 en bestond tot 1847. Het Vicariaat Breda kon de uitgestrekte gebouwen goed gebruiken en probeerde Gulielmo met zachte dwang te laten verhuizen. In 1847 verhuisde hij naar zijn broer in de Cisterciënzer abdij in Borgem bij Antwerpen, waar hij in 1879 stierf. Toen de Congregatie van Broeders van Huybergen werd gesticht in 1854 werd dat uitgestrekte gebouwencomplex aan hen toegewezen.

We vinden nog wel gedachtenissen aan die Wilhelmieten zoals straatnamen en zelfs een wijk en station in Luik genaamd „Guillemin“. Daar werd een klooster van de Wilhelmieten gesticht in 1287. Zelfs in ,s-Hertogenbosch was een Wilhelmieten klooster. De oorsprong daarvan ligt in de Bazeldonck bij een groep kluzenaars, die vanaf 1100 in de buurt van Vinckel huisden. De Bazeldonck is een zandbult tussen Den Bosch en Den Dungen. Daar konden die kluzenaars hun voeten droog houden en ze woonden dicht bij een jonge stad. Op zeker tijdstip sloten zij zich aan bij de orde van de Wilhelmieten.

In de 15de eeuw maakten de Geldersen onder hun veldheer Maarten van Rossum de Bosschenaren erg zenuwachtig. Ze waren bang dat zijn soldaten het klooster van de Bazeldonck als uitvalsbasis tegen de stad zouden gebruiken en besloten dat het afgebroken moest worden. De Wilhelmieten kregen vervangende huisvesting op de Windmolenberg binnen de stadsmuren.

De verovering van Den Bosch in 1629 door Frederick Hendrik betekende de dolksteek van de Bazelaar. Enkelen van de monniken weken uit naar het Wilhelmietenklooster van Huybergen. Met het overlijden van de laatste Bazelaar stierf dat klooster uit. In 1847 verliet de laatste Wilhelmiets het klooster in Huybergen en toen hij stierf in 1879 viel het doek over de gehele orde. Er bestaan geen Wilhelmieten meer. Eens waren zij verbreed over Noord-Italië, Duitsland, Oostenrijk, Zwitserland, Polen, Bohemen, Hongarije, Vlaanderen en Nederland. De Wilhelmieten hoorden dus bij de middelgrote orden die een vrij grote aantrekkingskracht hadden op de jongeren. Wij willen dus hun geschiedkundige ontwikkeling nagaan en uitvinden wat hun specifiek charisma was.

Als wij zouden vragen aan Samson de la Have, de historicus van de Wilhelmieten, gestorven in 1594, hoe de Wilhelmieten gesticht waren, zou hij ons het volgende verteld hebben. Hij zou aan ons verslag uitbrengen van het in 1136 te Parthenay gehouden Concilie, waarop Bernardus van Clairvaux, de grote abt en kerkleraar, het in 1130 naar aanleiding van een verdeelde pauskeuze ontstane schisma probeerde te beëindigen, doordat hij een van de vurigste aanhangers van de tegenpaus Anacletus II, nl. Hertog Willem X van Aquitanie overhaalde, zijn paus op te geven en zich aan te sluiten bij de partij van Innocentius II. Met grote halsstarrigheid had de hertog zich tot dan toe tegen alle pogingen om hem tot erkenning van Innocentius II te bewegen, verzet.

Nog vlak voor zijn definitieve bekering had Bernardus hem in het Cistercienser klooster te Poitiers met de woorden „ de morte et de vita, de poenis malorum et premio bonorum, de vita et exemplis beatorum" getracht hem te overreden, met woorden dus over leven en dood, over de straffen van de slechten en het loon voor de goeden, over het leven en het voorbeeld van de heiligen. Ondanks deze krachtige aandrang van woorden schenen echter deze bezweringen zonder succes te blijven.

Pas toen de abt met de hostie in de hand voor de in Parthenay geexcommuniceerde hertog ging staan en de schismaticus ten overstaan van de Heer „nec suplex, sed minax ac verbis terribilibus", dus met dreigende en schrikbaanende woorden, dringend tot een ommekeer aanmaande, brak diens hardnekkige tegenstand. Hij stortte als door de vallende ziekte getroffen ter aarde en gaf zich gewonnen voor de eis van de abt en zijn Paus, te weten Innocentius II.

Maar daar hield het niet mee op! In de hertog van Aquitanie en graaf van Poitiers voltrok zich, gelijktijdig met zijn overgang naar de andere partij, een diep ingrijpende bekering. Nadat hij tot dan toe een leven vol uitpattingen had geleid, aan tafel een tweede Besi, op jacht een nieuwe Nimrod en in het geslachtsleven een Herodus Debauchatus, besloot hij onder de indruk van zijn ontmoeting met Bernardus van Clairvaux, met het leven, dat hij tot dan toe geleid had, te breken en de wereld te verlaten. Hij deed afstand van achtig en waardigheid en begon aan een vele jaren durende pelgrims tocht tot uitboeting van zijn zonden. Deze pelgrimstocht bracht hem naar de heiligste plaatsen van de Christenheid, naar de graven van de apostelen in Rome, naar het graf van de H. Jacobus in Compostella en ten slotte naar het H. Graf in Jerusalem.

Na deze zware en vermoeiende reizen trok hij zich terug in Italië, ten einde hier na verschillende vergeefse pogingen om een gemeenschap te stichten, in een afgelegen bergdal, Malavalle, ten Noorden van Castiglione del la Pescaia (diocees Grosseto) met ketenen omgord de strengste vorm van middeleeuwse ascese, het kluizenaarsleven te beginnen. Pas na de dood van de boeteling ontwikkelde zich rond zijn graf onder leiding van zijn gezellen Albertus en Reinaldus een gemeenschap van discipelen. Deze gemeenschap werd al spoedig een orde en verspreidde zich in het midden van de dertiende eeuw over de Alpen tot aan de Noordzee en telde op het hoogtepunt van haar ontwikkeling meer dan vijftig nederzettingen, waarin naar het voorbeeld van de hertog, die kluizenaar was geworden de meest verdienstelijke vorm van het ordeleven, de „vita eremitica", werd geleid. De orde was echter in de 15de en 16de eeuw reeds geheel verdwenen in Italië en had in Duitsland en de buurlanden zware verliezen geleden. Met trots kan men de aandacht vestigen op Vlaanderen, Brabant, het bisdom Luik en Noord Frankrijk, waar de orde haar vitaliteit behield en dat in die gebieden haar stichter de met de huizen van Orleans, Valois en Anjou, van Habsburg, Wittelsbach en Luxemburg nauw verwante hoogadellijke hertog , in het vervolg zo werd vereerd, zoals dit in Malavalle gebeurde.

Het hier slechts beknopt geschetste, door de legenden kleurrijk opgemaakte verslag over de stichter en over het ontstaan van de Wilhelmiënorde is, als men het nauwkeuriger bekijkt, niet de weergave van een inderdaad historische gebeurtenis, maar enkel en alleen een legendarische compositie, die op niets anders teruggaat dan op de prestigegedachte van de Wilhelmiënen en Cisterciëncers.

Ofschoon de Wilhelmiënen als bewijs voor de geloofwaardigheid op de sinds het einde van de 13de eeuw verbreide legenden, liturgische teksten, schilderijen, beelden, zegels en blazoenen kunnen wijzen, die de relatie van de orde met de hertogen van Aquitanie en met Bernardus van Clairvaux

uitbeelden en staven, valt er geen enkel bewijs uit de genoemde zaken aan te voeren, waaruit zou blijken, dat de Wilhelmiëtenorde door een hertog van Aquitanië, laat staan door hertog Willem X gesticht werd. Wel staat vast dat deze hertog in 1136, als boete voor zijn persoonlijke misstappen en het partijkiezen voor de tegenpaus, het Cisterciënserklooster La-Grace-Dieu stichtte en kort daarna, zoals bijna al zijn voorvaders, een boetetocht naar Santiago de Compostella ondernam. Maar het staat evenzeer vast, dat het hem aan de tijd ontbrak, om tot in het midden van de 12de eeuw als kluizenaar boete te doen of zelfs een orde te stichten. Hij stierf reeds op Pinksteren van het jaar 1137 op zijn boetetocht te Compostella en droeg zijn macht, tezamen met de hand van zijn dochter, over aan de latere koning Lodewijk VII van Frankrijk. In de loop der tijden werd deze stichtingslegende met steeds nieuwe motieven opgesmukt. Wat daarvan de toets der kritiek van de historicus kan doorstaan, is weinig. Eigenlijk niet meer dan het feit, dat aan het begin van deze orde de bekering van een onbekende, misschien uit Frankrijk afkomstige adellijke persoon stond, Wilhelmus genaamd. Bekeringen van adellijke lieden zijn echter in de 12de en 13de eeuw niets ongewoons. Ze missen die uitstraling van het uitzonderlijke, waarmee de Wilhelmiëten de „conversio" van hun ordestichter omgaven. Wat de hoofse epiek zowel in Frankrijk als in Duitsland beoogde, wat Bernardus van Clairvaux in zijn geschrift „De laude novae et militiae" prijst, namelijk de spiritualisering van de ridders, het afzweren van wreedheid en ruwheid ener krijgsvaardige levenswijze, verwezenlijkten sinds het begin van de 12de eeuw niet alleen de kruisvaarders en orderidders, maar ook talrijke edelen, die de wereld vaarwel zegden, om in te treden in oude abdijen en nieuwe orden of zelfs gemeenschappen van Eremieten te stichten. Ook in Toscane, waar de patroon van de Wilhelmiëten zich na zijn boetetochte vestigde, was het zich wijden aan het Eremietenleven niets buitengewoons. Reeds voor zijn aankomst hadden hier niet alleen kannuniken en monniken, maar ook edellieden en patriciers op de zeer ingrijpende veranderingen van hun maatschappelijk leven gereageerd, door zich terug te trekken in de eenzaamheid. Indachtig de aanmaning van de H. Apostel Paulus, om geen schatten te verzamelen, die door roest en motten verteerd worden, hadden zij hun paleizen, markten en handelskantoren in de steek gelaten, om het eeuwige heil daar te zoeken, waar het voor hen reeds honderden en duizenden Eremieten gezocht hadden.

Tientallen jaren voordat Franciscus van Assisïe, de zoon van Bernardone, afstand had gedaan van de benijdenswaardige positie van rijke zijdehandelaar en een dwaas van Christus was geworden, had Galganus, een koopmanszoon uit Chius Dino, de wereld vaarwel gezegd en was hij, op de niet ver van Siena gelegen berg St. Antimo, aan een kluizenaarsleven begonnen, dat in vele opzichten geleek op het leven van de H. Wilhelmus.

Toen Wilhelmus van Malavalle, zoals wij uit de oudste geschiedbronnen van zijn orde kunnen putten, in het afgelegen bergdal by Castiglione een bescheiden kluis bouwde en daarin een leven begon dat door vasten, nachtwake, gebed en handenarbeid gekenmerkt was, deed hij iets wat zo weinig individueel en zo weinig nieuw was, dat bij ons de vraag opkomt, waarom de vreemdeling, anders dan Galganus van Chius Dino en talrijke andere 'Toscaanse kluizenaars, al zo gauw tot de eer der altaren werd verheven en waarom uit zijn gemeenschap een orde ontstond die, wat het aantal leden betreft, niet ver achterbleef bij de bedelorden der Augustijner-Eremieten, Karmelieten en Servieten.

De vraag naar de oorzaken van de snelle groei en het grote uitstralingsgebied van de Wilhelmiëtenorde is gemakkelijker gesteld dan beantwoord. Ook wanneer men er van kan uitgaan

dat Wilhelmus van Malavalle intensiever dan zijn Italiaanse tijdgenoten het ideaal van de „vita eremitica" realiseerde en al spoedig door de gelovigen werd vereerd, zal men toch als argument voor de snelle en opvallende bloei van zijn gemeenschap slechts dat naar voren mogen brengen, wat de bronnen ondubbelzinnig mededelen. Deze bronnen maken ons heel duidelijk, dat in de 12de en 13de eeuw nauwelijks een andere Toscaanse Eremietengemeenschap zo zeer de genegenheid en de bescherming van de Pausen genoot als de gemeenschap, die rond het graf van Wilhelmus van Malavalle was ontstaan. Nadat reeds Bisschop Martinus van Grosseto tussen 1174 en 1181 de verering van Wilhelmus in zijn diocees had toegestaan, werd dit gegeven verlot onder Alexander II en Innocentius III goedgekeurd, wat min of meer gelijkstond met een officiële heiligverklaring. Maar pas onder Paus Gregorius IX kreeg de orde de steun, die haar verder lot in hoge mate bepaalde. Deze Paus had reeds als pauselijk legaat het reilen en zeilen van deze kleine Eremietengemeenschap met een welwillend oog gevolgd. Hij had voor de H. Wilhelmus op de plaats van het oorspronkelijk zeer eenvoudige oratorium een grafkerk laten bouwen en aan zijn orde in 1238 het Benediktijnenklooster S. Maria di Mazapalu bij Orvieto overgedragen. Belangrijker dan deze gunstbewijzen was echter de ingrijpende verandering, die hij aanbracht in de leefregel van de orde.

Nadat de broeders tot dusverre volgens de strenge regel van de H. Wilhelmus geleefd hadden, gaf de Paus hun de regel van de H. Benedictus en schreef hun tevens de aanvaarding van de constituties der Cisterciensers voor, om op die manier hun bijna ondraaglijk strenge leefwijze te verzachten en het toetreden van nieuwe leden te vergemakkelijken. Dit voorbeeld van Gregorius volgden nog in dezelfde eeuw de Pausen Innocentius IV, Honorius IV en Bonifatius VIII, die eerst in de hoedanigheid van kardinaal-protector en later als drager van de hoogste kerkelijke waardigheid door schenkingen, het overdragen van kloosters en het verlenen van privileges, de positie van de orde in Italië versterkten en de weg over de Alpen voor haar vergemakkelijkten. De motieven voor deze aan de orde verleende steun waren talrijk, maar ze waren ten dele ook tegenstrijdig.

Gregorius IX als kardinaal Hugolinus van Ostia de grote vriend en beschermer van de H. Franciscus, waardeerde in de Wilhelmiëtenorde klaarblijkelijk de ascetische gestrengheid, die haar het maximum aan zelfverloochening waarborgde, dat in het monnikenwezen van voor de tijd van Franciscus te bereiken was. Hij zag in de Wilhelmiëtenorde bovendien een instrument, dat hem de mogelijkheid bood, om juist als de Camaldulensen en de door Abt Joachim van Fiere bekend geworden Congregatie der Joachimiëten, de in verval verkerende orde der Benediktijnen in Italië nieuw leven in te blazen.

Een soortgelijk doel streefde kennelijk ook Honorius IV met zijn bescherming van de Wilhelmiëtenorde na. Reeds als kardinaal-protector sprak hij als zijn mening uit dat door hun „religionis fervor, caritas ardor, honestatis splendor et castitatis candor", dus door de ijver van hun leven in de orde, door de van hen uitgaande liefdegloed, door de glans van hun achtenswaardigheid en door het voorbeeldig nakomen van de gelofte van kuisheid, de in verval geraakte Benediktijnerorde vernieuwd kon worden. Hij verleende aan de Wilhelmiëten zijn steun zeer zeker niet enkel en alleen maar als Paus, die zich inspant voor het heil van de universele kerk en haar orden. Als zoon van de in Sabina, Latium en Toscane welgestelde familie der Savelli was hij reeds vroegtijdig met de Wilhelmiëten in contact gekomen, en voelde hij zich sindsdien, vanwege zijn verknochtheid aan zijn geboortestreek juist aan de Wilhelmiëten zeer verplicht. Dat kwam daarin tot uitdrukking, dat hij aan hen niet minder dan drie oude Benediktijnerabdijen overdroeg om deze te

hervormen. Tenslotte bouwde hij zelfs uit eigen middelen in de omgeving van Albano een eigen klooster voor hen, dat toegewijd was aan de H. Maagd en de H. Paulus.

Het gebruikmaken van de Wilhelmiënorde als instrument ter vernieuwing van de Benedictijnen in Italië, wat door Bonifatius VIII, op wiens initiatief de Wilhelmiënen de bij Montalcino gelegen abdij St. Antimo kregen, werd voortgezet, vond het contrapunt in de steun, die aan de orde reeds was verleend door Paus Innocentius IV in het midden van de 13de eeuw.

Bijna terzelfdertijd dat deze Paus naar Lyon vluchtte, om van hieruit de strijd tegen Keizer Frederik II voort te zetten, waren de Wilhelmiënen, die zich tot dan toe tot Italië beperkt hadden, begonnen ten Noorden van de Alpen in de territoria van de met de Paus verbonden geestelijke en wereldlijke heren, talrijke nederzettingen te stichten. Zij ontstonden allereerst in het hertogdom Brabant, in de diocesen Muenster en Luik, in de graafschappen Vlaanderen en Rethel. In korte tijd volgden zoveel nederzettingen in het huidige Nederland, België en Frankrijk, in Baden, in Beieren en Thuringen, Hessen, Karinthie, Hongarije, Bohemen en de Elzas, dat reeds in het derde kwartaal van de 13de eeuw het numerieke zwaartepunt van de orde niet meer in Italië, maar in de landen ten Noorden van de Alpen lag.

Innocent IV ondersteunde deze ontwikkeling door aanbevelingen en privileges, die het de kloosterlingen mogelijk maakten zich op te houden in territoria van geexcommuniceerden, draagbare altaren te gebruiken, aalmoezen in te zamelen, erfenissen te aanvaarden en, wat voor de herorientering van de orde belangrijk was, op verzoeken van prelaten, biecht te horen en te preken. Terzelfdertijd bevorderde hij ook de innerlijke re-organisatie van de orde. Nadat hij in 1249 aan de kloosters in Duitsland en Frankrijk het privilege „Religiosam vitam eligentibus" verleend had en hun een zekere mate van zelfstandigheid toegekend had, werd reeds spoedig het ambt van prior-generaal ingevoerd. Bij deze re-organisatie bleken de regelingen van de „Charta Caritatis" , die de Wilhelmiënen tot nog toe als richtsnoer aangenomen hadden, ongeschikt. Reeds in 1250 bleken er bepalingen in te zitten, die niet strookten met de eisen van de groeiende orde. Zij werden al spoedig een „materia discriminis", die de „uniformitas" en „unanimitas" bedreigden. Om zulke gevaren te bezweren, bracht de Paus in 1251 een nieuwe redactie van de constituties in discussie. Die nieuwe redactie werd in 1271 definitief aangenomen. Hierin werden talrijke elementen uit de regel van de bedelorden overgenomen en daardoor was de nieuwe redactie van de constituties geschikt, om de moeilijkheden die tot dan toe bestaan hadden, uit de weg te ruimen. Het verlenen van privileges aan de Wilhelmiënen en de wetgeving van Innocentius IV, evenals die van zijn opvolgers Alexander IV en Urbanus IV, maken ons de bedoelingen, die bij deze maatregelen voorzaten, overduidelijk. Anders dan bij Gregorius IX, Honorius IV en Bonifatius VIII ging het bij hen erom, om van de Eremietengemeenschap, zoals die tot nu toe had gefunctioneerd, een nieuwe bedelorde te maken, die zowel de politieke belangen van de curie kon ondersteunen alsook het hoofd kon bieden aan het gevaar, dat de Kerk door heresie en dwaalleer bedreigde.

De Wilhelmiënen hebben zich deze zware, zo nu en dan zelfs tegenstrijdige ingrepen van de Pausen, niet zonder meer laten welgevalen. Het overnemen van de Cistercienserconstituties, die Gregorius IX hun had aanbevolen, werd tientallen jaren op de lange baan geschoven. In 1238 is in de pauselijke legalisatiebulle van de „Institutionis Ordinis S. Wilhelmi" nog eens sprake van de Cistercienser constituties. Toen Innocentius IV en Alexander IV hun bedoeling, om van de Wilhelmiënorde een bedelorde te maken, trachtten te realiseren door haar met andere Italiaanse

Eremietengemeenschappen tot een nieuwe bedelorde samen te voegen, vergaarden de Wilhelmiëten al hun krachten om deze nieuwe richting te belemmeren. De contrasterende invloed van de Pausen op de groeiende orde bleef niet zonder consequenties en maakte van de orde eigenlijk een ambivalent lichaam, dat in spiritualiteit, leefwijze, en wettelijke statuten elementen met elkaar verbond, zowel van het oude monnikenwezen als ook van de nieuwe bedelorden. Dit karakter, dat niet uit eigen entelechie, dus niet uit de wil naar het *vita eremitica* voortkwam, maar door invloed van buiten tot stand was gekomen, bepaalde het werken en de invloed van de Wilhelmiëtenorde tot ver in de nieuwe tijd. Daardoor was de orde veel gedifferentieerder dan de Wilhelmiëten en hun geschiedschrijvers zelf zagen. De aanpassing aan het *vita monastica* van de Benediktijnen bevrijdde de Wilhelmiëten in Italië van de dwang de voorwaarden voor hun leven in de orde zelf te moeten creëren. De abdijen, die de Wilhelmiëten overnamen, hadden reeds bezittingen en beschikten over daarbij behorende kerken, kapellen en ziekenhuizen, die evenwel van de abdijen ver vreemd waren en dikwijls in een miserabele toestand verkeerden. Hun taak bestond allereerst daarin, om opnieuw een greep te krijgen op de in de loop der eeuwen bijeengebrachte bezittingen en die zo vruchten to doen afwerpen. De aanwinst van nieuwe grond of zelfs de kolonisatie daarvan speelde onder deze omstandigheden slechts een ondergeschikte rol. Hetzelfde gold voor de vormgeving van het leven in de orde. De in een half millennium tot stand gekomen vorm van het leven der Benediktijnen was sterker dan de Eremietenspiritualiteit en de hervormingswil van de jonge Wilhelmiëten. Zij namen derhalve in toenemende mate de liturgie en de spiritualiteit van hun Benediktijnse voorgangers over, zodat de gelovigen, niet ten onrechte, hen nauwelijks nog zag als leden van een specifieke orde, maar veeleer als opvolgers van de zwarte monniken.

De kloosters die in de 13de eeuw ten Noorden van de Alpen gesticht waren, ontwikkelden zich niet in zo'n duidelijke richting als die van de Italiaanse moeder provincie. Er lag ook veel minder het stempel op van een monastiek voorbeeld. Toen de curie onder Innocent IV en zijn opvolgers van de naar het Noorden uitgezonden Wilhelmiëten pastoraal actieve bondgenoten trachtte te maken en dus probeerde om de Wilhelmiëtenorde in de voetsporen van de bedelorden te laten treden, werd dit plan van de curie slechts ten dele verwezenlijkt. De Eremieten lieten zich in het Noorden zoveel mogelijk door het Eremietenideaal van hun stichter leiden. Zij vermeden over het algemeen de steden, het terrein van de zielzorg en de politieke agitatie. Zij zochten in plaats van deze dingen de eenzaamheid op, het doel van alle Eremieten. Zij vonden het „desertum” in de 13de eeuw in de ongerepte gebieden, die nog niet verstedelijkt waren, in de Vlaamse kuststrook, in de Ardennen, op de heide van Westfalen, in de dalen van het Zwarte Woud en het Thuringer Woud, alsmede in de Oostelijke koloniale gebieden, precieser gezegd, in Pommeren, Brandenburg, Hongarije en Bohemen. Het leven, dat hen hier wachtte was geen idylle. Slechts door harde arbeid en strenge zelfverloochening was het mogelijk om in de ongecultiveerde, respectievelijk onvruchtbare landstroken vaste voet te krijgen en kloosters te stichten, die niet, na korte tijd weer moesten worden opgegeven. Zo was bv. het begin van het in Zeeuws-Vlaanderen gelegen klooster Eivliet zo hard en armoedig, dat de eerste bewoners, Hugo van Antwerpen en zeven medebroeders, de stichting van hun convent, noch met bier noch met wijn, maar slechts met een slok helder water konden vieren, zoals de kloosterkroniek ons openhartig weet mede te delen. Deze voor in het kustgebied gelegen conventen typerende toestanden, bestonden in min of meer dezelfde vorm ook voor een reeks kloosters, die verder het binnenland in lagen, voor het Westfaalse Burlo, het Badense Oberried, voor Graefenthal in de Palts, Grevenbroich aan de Neder-Rijn en niet op de laatste plaats ook voor het in 1278 gestichte Huybergen.

Voorts ontstonden nederzettingen daar, waar andere kloosterlingen wegens de slechte bodemgesteldheid en te geringe inkomsten geen verdere levenskansen meer zagen. In verschillende gevallen, bv. in Bernardfagne en Baseldonck, namen de Wilhelmiëten eremitages over, die voor een of twee Eremieten, maar niet voor een heel convent als bestaansbasis konden dienen. Ook hier kon slechts grote opofferingsgezindheid en doelbewust streven naar eigendom, het overgenomen bezit zodanig uitbreiden, dat het een economische basis voor het kloosterleven van een convent kon worden. Het is bijna vanzelfsprekend, dat de conventen, die onder zulke omstandigheden waren opgericht, niet groot konden zijn.

Op het einde van de 13de eeuw telden de kloosters van de Wilhelmiëtenorde gemiddeld niet meer dan 5 tot 10 conventsleden, een fractie dus slechts van het aantal, dat volgens oud monastiek gebruik een convent constitueerde. Het getal van 40 conventsleden, dat bv. aan Cistercienserkloosters toestond om dochternederzettingen te stichten, werd, voor zover bekend, nooit in een klooster van de Wilhelmiëten bereikt.

Ofschoon deze in de 13de eeuw bij voorkeur het „desertum” opzochten en zich hier op een manier handhaafden, die overeenkwam met de wijze waarop de Cisterciënsers in de 12de eeuw de bewondering van de gelovigen gewekt hadden, ontstonden ook conventen in de onmiddellijke omgeving van steden. Zo bv. in Parijs, Worms, Spiers, en Mainz. In de 14de en 15de eeuw groeide hun aantal, toen het de hier en daar verspreid liggende conventen niet meer mogelijk was, hun afgelegen kloosters, die door oorlogen en natuurrampen bedreigd werden, te handhaven. Daarom zocht men bescherming binnen de muren van de steden, zoals bv. in Brugge en Aalst. Zoals reeds vroegere conventen in de steden, konden ook deze jonge vestigingen zich niet aan de invloed van het stadsleven onttrekken. Omdat men hier nauwelijks van de vruchten van eigen handarbeid kon leven, kwamen de inkomsten vooral van aalmoezen, uitkeringen en oblaties.

Deze manier om zich een bestaan te verzekeren bracht de kloosters in de steden natuurlijk veel dichter in de buurt van de bedelorden, dan in die van de Cisterciënsers. Het verbaast ons daarom niet, dat ze vaak genoeg met de bedelorden in een adem genoemd werden, ofschoon het bedelen voor hen lang niet van zo'n fundamentele betekenis was als voor de bedelorden. Voor de Wilhelmiëten had het bedelen eigenlijk geen andere functie dan de uit eigen arbeid, uitkeringen en giften verkregen inkomsten te vergroten.

In Parijs waar de hekeldichter Rutebeuf reeds in 1263 de Eremieten met bijtende spot eraan herinnerde, dat hun feitelijk levenswijze nog maar weinig met hun oorspronkelijke „vita eremitica” van doen had, onderstreepte Philips VI duidelijk deze bijzondere functie van het bedelen voor de Wilhelmiëten, doordat hij van hen zei, dat ze arme bedelaars waren en niets voor zichzelf hadden, ofschoon het eigen bezit hun toch geoorloofd was.

Samenvattend komt men tot het volgende: De in hun doelstelling erg variërende invloeden van de Pausen gaven aan de Wilhelmiëtenorde een ambivalent karakter. Van de ene kant deed dit karakter hen deelnemen aan de meest extreme vorm van wereldverzaking, het emerietenbestaan, en van de andere kant bood het de gelegenheid in het voetspoor van de bedelmonniken zich in het stedelijke milieu te vestigen en zich daar waar te maken. De Wilhelmiëtenorde heeft dele twee richtingen in haar „Regel en Statuten” met elkaar gecombineerd en zij heeft de rechtgeldigé en organisatorische kansen benut om zich tegen de enorme concurrentie staande te houden. Deze concurrentie kwam zowel van de zijde van de oude reguliere kannuniken en de monnikenorden als van de kant van de

nieuwe bedelorden. De orde heeft de beide extremes tot een spiritualiteit met eigen stempel samengesmolten en voor zichzelf, zowel materieel alsook geestelijk, een dubbel werkterrein ontsloten. De Wilhelmiëten waren in de steden exponenten van het Eremiëten leven. Zij belichaamden hier de rust en de afzondering van het monnikenleven. Zij vermeden de verstrooiing, die intensief wetenschappelijk werk en rusteloze zielzorg met zich meebrengen. Zij gaven de voorkeur aan indirecte vormen van zielzorg, de opvoeding van de jeugd en het liefdewerk in de ziekenhuizen.

En zo behoefden zij niet bang te zijn voor het verwijt, door bedelen en nietsdoen de burgerij tot last te zijn. Dit laatste werd de bedelorden dikwijls voor de voeten geworpen. Deze terughoudende, maar niet minder effectieve leefwijze van de Wilhelmiëten maakte van hen in Straatsburg en Freiburg, in de Hertogenbosch en Aalst vrienden van de humanisten en bracht hen dicht bij de Broeders des Gemeenen Levens, wier levensideaal in veel opzichten overeenkwam met het ideaal van de

Op het platteland anderzijds waren zij niet zoals de Kartuziers en Trappisten uitsluitend constant bezig met het ten uitvoer brengen van het „opus divinum" of zelfs maar op eigen heiliging bedacht. De Wilhelmiëten op het platteland zorgden veeleer door zielzorg, predikatie, geestelijke begeleiding van de bedevaarten, door kennis en onderwijs voor het zieleheil van de gelovigen en voor de versterking van het geloof, zoals men dat in Huybergen eeuwen lang heeft kunnen waarnemen.

Het spreekt vanzelf dat het ambivalente karakter van de Wilhelmiëtenorde niet uitsluitend voordelen bood, maar haar ook steeds weer in gevaar bracht. De protectie van Gregorius IX, Honorius IV en Bonifatius VIII had een januskop. Dat kan men reeds zien in de 14de en 15de eeuw. De sedert 1307 in Avignon residerende Pausen hadden noch de bedoeling noch de mogelijkheid de reform van de Italiaanse Benediktijnen voort te zetten.

In Avignon hadden deze Pausen er veeleer belang bij de in de Kerkelijke Staat gelegen instituten aan wereldlijke en geestelijke heren over te dragen, om op die manier in hun groeiende financiële behoeften te voorzien. Onder deze omstandigheden traden de verschijnselen van verval, die de Wilhelmiëten in de 12de en 13de eeuw hadden moeten opruimen, weer op, maar nu bij hun zelf. De in Toscane, Latium en Sabina gelegen abdijen, waar een „commende" van kracht was, schudden langzamerhand de band af waarmee zij met het moederhuis in Malavalle verbonden waren, zodat men in de 14de en 15de eeuw nauwelijks meer kon zien, dat zij bij de geleidingen van de Wilhelmiëtenorde hoorden. Deze toenemende verzelfstandiging bleef niet zonder nawerking op het moederhuis. Daarin doofde in toenemende mate het ordeleven uit. Men kon het niet meer aan om de centrale functie van de orde te vervullen en de naar alle windstreken uitzwerpende broeders te integreren. In 1564 werd uit deze ontwikkeling de consequentie getrokken. De bezittingen en de totaal vervallen gebouwen van het moederhuis der Wilhelmiëten werden door Paus Pius IV aan graaf Bartolomeo Conchino als commende overgedragen en te zijner beschikking gesteld. Zijn zoon Giovanni Battista spaarde geen moeite om hier een nieuw kloosterleven te doen ontstaan. Het waren echter geen Wilhelmiëten die in 1604 het klooster in Malavalle overnamen, maar hun oude tegenstanders, de Augustijner-Eremiëten.

Ook ten Noorden van de Alpen oefenden de oude orden op de Wilhelmiëten, die door het moederhuis steeds meer in de steek werden gelaten, een geweldige zuigende kracht uit. Hier waren het vooral de Cisterciënsers die onder verwijzing naar de betrekkingen van de ordestichter met

Bernardus van Clairvaux en de overeenkomst in hun beider leefwijze, afzonderlijke Wilhelmietenkloosters er toe brachten, zich bij de Cisterciensers aan te sluiten. Op 18 maart 1448 sloten zich de Wilhelmieten van Burlo in Westfalen aan bij de tot de filiatie van Kamp behorende Cistercienserpriorijen van Ijsselstein, Sibculo en Warmond. De aansluiting die reeds in 1444 voorbereid was, verkreeg de goedkeuring van de Bisschop van Muenster, omdat bij gebrek aan toezicht van de kant van het bestuur der orde, slechts van buitenaf op een reform van het klooster, dat al sedert het begin van de eeuw in verval was geraakt, gehoopt kon worden. De „pauperta loci" waarover al in de 13de eeuw geklaagd werd, bood geen fundamentele garantie voor de materiele positie van het klooster, zodat de oude toestand, ondanks al de inspanningen van de monniken, in de 16de eeuw weer terugkeerde.

In 1482 verlieten ook de Wilhelmieten van Straatsburg de orde. Met toestemming van de Bisschop van Straatsburg en de raad van de stad wilden zij proberen in de Cistercienserorde tot een reform van hun huis te komen. Anders dan in Burlo vond dit besluit echter bij de pauselijke curie geen goedkeuring. In 1490 moesten daarom de Wilhelmieten van Straatsbrug op bevel van Paus, Keizer en Bisschop weer naar de orde terugkeren: „Sind also die Wilhelmer wieder Wilhelmer worden".

In de volgende eeuw deed zich een soortgelijk geval voor in het klooster Sion bij Klingnau in het Aargau. In 1540 had de toenmalige prior van het klooster na zijn keuze tot abt van de naburige Cistercienserabdij Wettingen, zijn eigen convent de facto bij de abdij geincorpororeerd. Deze stilzwijgende integratie in de Cistercienserorde werd echter in 1610 weer ongedaan gemaakt op instigatie van de overgebleven Wilhelmietenkloosters in het Zuidwesten van Duitsland en door toedoen van de Oostenrijkse regering en de bemoeingen van de pauselijke nuntius in Zwitserland.

Anders dan in Klingnau en Straatsburg was de incorporatie van de Wilhelmieten in Grevenbroich van lange duur. Op 22 mei 1628 keurde het generaalkapittel van de Cistercienserorde de incorporatie in de filiatie van Kamp goed van het aan de Neder-Rijn gelegen Wilhelmietenklooster. Een jaar later werd deze door Paus Urbanus V bekrachtigd en sindsdien noch in twijfel getrokken noch ongedaan gemaakt : de abten van de oude en belangrijke Cistercienser abdij Kamp waren van 1628 tot aan de secularisatie van hun klooster tegelijkertijd ook priors van St. Wilhelmus in Grevenbroich.

Uit de onderhandelingen, die in 1638 tussen de Belgische Wilhelmieten en de toenmalige generale kloosterhervormer van de Cisterciensers in Spanje, Angelo Manriquez, gevoerd werden, blijkt, dat de incorporatie bij de Cistercienserorde ook in andere kringen van de Wilhelmieten werd overwogen. De Wilhelmieten van Noordwest-Europa verklaarden zich tot deze onderhandelingen bereid, zich bij de Cistercienserorde aan te sluiten, de officien en brevieren van de Cisterciensers te gebruiken, alsmede Bernardus van Clairvaux als vader van de orde te vereren, mits het offici

Wilhelmus in de liturgie van de Cisterciensers zou worden opgenomen en aan de gelovigen op de 10de februari, de feestdag van de patroon van hun orde, dezelfde aflaten en gunsten geschonken zouden worden als op de dag van de H. Bernardus. De onderhandelingen, waarvan de omstandigheden en achtergronden onbekend zijn, bleven zonder resultaat, zodat de Wilhelmieten in de Nederlanden nog meer dan twee eeuwen hun zelfstandigheid konden bewaren.

Sedert de 17de eeuw kan men in de ultramontaanse provincies der Wilhelmieten ook toenaderingen tot de Benediktijnerorde bespeuren. De Benediktijnerorde had na het Concilie van Trente in talrijke congregaties (=vereniging van verschillende kloosters van de orde) een nieuwe vorm gevonden, die

op de groeperingen van Wilhelmiëten, die voorstanders van een reform waren, zijn indruk niet miste.

Het eerste contact tussen de « Benediktijnen nieuwe stijl" en „naar vernieuwing strevende Wilhelmiëten" vond plaats in het begin van de 17de eeuw in Parijs. In het Wilhelmiëtenklooster aldaar was in die tijd, de al tientallen jaren heersende wanorde zo groot geworden, dat alle pogingen van de Brabantse Provinciaal-Stephan Loemmel, om de ongediciplineerde Parijse confraters over de Nederlandse Wilhelmiëtenkloosters te verdelen en het convent door Vlaamse en Noordfranse confraters om te vormen, schipbreuk leden. De situatie, die in het honderd was gelopen, werd tenslotte in 1618 geklaard, doordat de Bisschop van Parijs samen met de Koning de aansluiting van de Wilhelmiëten bij de Benediktijnse reformcongregatie van St. Vannes bewerkstelligden. Op 3 september van het jaar 1618 werd deze incorporatie door Dom Martin Tesniere, het hoofd van de congregatie, voltrokken en een paar dagen later door de Bisschop van Parijs, alsmede door de Koning van Frankrijk goedgekeurd, in de hoop, dat daardoor aan de „grande desordres", die sedert jaren in het convent heersten een einde zou komen.

De Belgische Wilhelmiëten onder leiding van hun provinciaal probeerden met alle middelen deze aansluiting weer ongedaan te maken. Alle revisiepogingen door de kroon, de curie, het parlement, en de Parijse universiteit bleven echter zonder succes. Op de keper beschouwd ondervonden de leden van de orde er geen nadeel van. Tot het midden van de 17de eeuw was namelijk het Parijse Wilhelmiëtenklooster het middelpunt van de congregatie, die zich sinds 1621 Congregatio S. Mauri noemde. Toen zij haar hoofdzetel vanuit het Wilhelmiëtenklooster naar de abdij Saint-Germain-des-Pres verplaatste, had zij in het huis van de Wilhelmiëten een bloei tot stand gebracht, die de medebroeders in Vlaanderen en Brabant nauwelijks voor het klooster hadden kunnen bereiken.

In de 18de eeuw geraken ook de kloosters in het Zuidwesten van Duitsland, nl. Mengen, Klingnau en Oberried onder de invloed van de Benediktijnen. Reeds in 1630 vormden deze kloosters binnen de Duitse provincie een eigen congregatie, die het verval binnen de orde probeerde tegen te gaan. De voornaamste figuren van deze vernieuwingen waren niet op de eerste plaats Wilhelmiëten uit Zuid Duitsland, maar het waren Vlaamse en Brabantse Wilhelmiëten, die naar Zuid-Duitsland gekomen waren, om hier een reform van het oude Wilhelmiëtenleven tot stand te brengen

Toen de troebelen van de Dertigjarige oorlog steeds erger werden, gingen zij naar hun vaderland terug. De Wilhelmiëtenkloosters in het Zuidwesten van Duitsland zochten spoedig daarop bij de oude en rijke abdij St. Blasien, die weliswaar niet tot een congregatie behoorde, maar die zich in die tijd toch in een ijverig geestelijk leven verheugde, bescherming en houvast, hetgeen hun tenslotte in 1724 door de incorporatie bij de Benediktijnerorde geboden werd.

Terwijl de pogingen van de Cisterciensers en de Benediktijnen, om de Wilhelmiëtenkloosters tot zich te trekken en in hun orde op te nemen, pas in het begin van de nieuwe tijd plaatsvonden en op een orde betrekking hadden, die zich in een verregaande toestand van ontbinding bevond, geschiedde de confrontatie met de bedelorden vooral in de begin periode , om precies te zijn tussen J,250:1- 260, toen de Wilhelmiëtenorde zich begon uit te breiden ten Noorden van de Alpen.

Onmiddellijk na de dood van Paus Innocentius IV, die zich energiek voor het heil van de orde had ingespannen, riep de neef van de nieuwe Paus, Kardinaal Richard Annibaldi, op de 15de juli van het jaar 1255 de Wilhelmiëten op, om vertegenwoordigers van hun orde naar Rome te sturen. Dezelfde

oproep ging uit naar de priors van andere Italiaanse Eremietengemeenschappen, die zich zoals de Wilhelmiëten in de eerste fase van hun organisatorische ontwikkeling bevonden.

Toen de vertegenwoordigers van de Eremietengroeperingen in april 1256 te Rome in de kerk S. Maria del Popolo voor een vergadering bijeenkwamen, werd het doel van de bijeenkomst, hetwelk in de uitnodigingsbul nog niet precies was geformuleerd, aan hen meegedeeld. De kardinaal verzocht de Eremiëten dringend in naam van de Paus, de groeperingen waartoe zij tot nu toe behoord hadden op te geven en zich tot een enkele orde te verenigen. Na beraadslagingen, waarvan men het emotionele karakter slechts kan vermoeden, stemden de vertegenwoordigers van de Eremietengemeenschappen in met het plan, een orde te gaan vormen. De nieuwe orde van de Augustijner-Eremiëten was daarmee een feit. Als afsluiting van het kapittel vaardigde Alexander IV op 9 april 1256 een bul uit, waarin de besluiten van de vergadering bekrachtigd werden en de nieuwe orde de officiële erkenning kreeg. De tot nu toe in zwang zijnde namen van de Eremietengroeperingen werden door de gemeenschappelijke titel "Ordo Fratrum Eremitarum S. Augustini" vervangen. Al de tot dan toe geldende observaties werden van nul en gener waarde verklaard en in plaats daarvan kwamen de Augustijnerregel en eigen constituties. Om ook naar buiten toe de eenheid van de nieuwe orde te manifesteren, kwam in plaats van de verschillende gewaden der diverse orden een uniform habijt.

Paus en kardinaal beoogden met deze unie, die de bekroning van vroeger ondernomen pogingen vormde, meerdere doeleinden. Zij wilden de verscheidenheid van de Eremitages en de Eremietengemeenschappen tot een eenheid smeden en er een overzichtelijk geheel van maken. Zij wilden door allen in een enkele orde te verenigen, aan de bestaande geschillen een einde maken.

Tegelijkertijd streefden zij er naar om van de Eremietengroeperingen een orde van louter zielzorgers tot stand te brengen. In deze orde behoorde de wereldverzakende levenswijze, terwille van de werken van het apostolisch leven naar de achtergrond te worden gedrongen. De Paus en de op de wereld georiënteerde Kardinaal Richard Anibaldi vonden in een tijd van politieke en religieuze verwarring, en van ingrijpende veranderingen, het actieve apostolische leven veel noodzakelijker en vruchtbaarder dan het streven naar persoonlijke heiliging.

Terwijl de meesten van de in het jaar 1256 verenigde Eremietengezelschappen het met deze nieuwe ontwikkeling eens waren, verzetten de Wi moeten e acit lfel tegen. Zij zagen al gauw in dat zij door de instemming met deze unie hun aloude traditie, het erfgoed van Wilhelmus van Malavalle zouden moeten opgeven. Onmiddellijk na het kapittel in S. Maria del Popolo herriepen zij daarom z hun oorspronkelijke toezegging en probeerden met alle middelen de pauselijke bekrachtiging van de unie ongedaan te maken. Reeds na een paar maanden hadden zij succes. Op 22 augustus 1256 mochten van Alexander IV de Wilhelmiëten uit Je unie treden, en stond hij hun toe voortaan de Benediktijnenregel te onderhouden en te leveny tgeas_ sle constituties_ van, hgn eig.en. ar,cle,Ondanks de herroeping bleef het oorspronkelijke besluit van de Wilhelmiëten om tot de unie toe te treden zonder effect. Terwijl de Franse, Nederlandse en Italiaanse huizen de unie negeerden sloten in Duitsland ongeveer vijftien, in Bohemen en Hongarije alle Wilhelmiëten kloosters zich bij de nieuwe orde aan. Een deel van deze kloosters die merendeels nog in hun ontwikkelingsfase waren, dacht aan een samenvoeging met de Augustijnerorde en de daarmee gepaard gaande verplaatsing naar de steden, misschien om er voordelen van te plukken. Andere kloosters gaven slechts noodgedwongen hun zelfstandigheid op. Nog in 1263 werden de beide Beierse kloosters Schoental en

Seemannshausen onder uitdrukkelijk protest van hun bewoners door de Bisschop van Regensburg tot aansluiting bij de Augustijnerorde gedwongen. Deze praktijk, die lijnrecht in strijd was met het pauselijk besluit, leidde tenslotte tot zulke emotionele scènes, dat de curie zich genoopt voelde het probleem fundamenteel op te lossen. Na een langdurig proces werd tenslotte een compromis bereikt dat op 30 augustus van het jaar 1266 door Paus Clemens IV in de bul „Ea quae iudicio” goedgekeurd en afgekondigd werd. Overeenkomstig het compromis moesten drie met name genoemde kloosters aan de Wilhelmiëten teruggegeven worden, al de andere huizen echter waarover twist had bestaan, en voor zover dezen in Duitsland, Bohemen en Hongarije lagen, moesten bij de Augustijner-Eremietenorde blijven. Om de strijd tussen de twee orden voor altijd te beeindigen hakte de curie voor de strijdende partijen de knoop door, en legde een „silentium perpetuum” op om iedere mogelijkheid tot herziening te voorkomen. Dit schiep weliswaar een zeer duidelijke afbakening tussen de beide naar oorsprong nauw verwante Eremietenorden, maar leidde

11 niet tot een verzoening. Tot in de 19de eeuw bestond er een permanente spanning tussen deze twee orden. De Augustijner-Eremieten hebben het blijkbaar nooit goed kunnen verkroppen dat de Wilhelmiëten geweigerd hadden zich bij hun orde aan te sluiten en dat zij aan de zo goed als ⁴- onbekende boeteling Wilhelmus de voorkeur gaven in plaats van aan de grote kerkleraar Augustinus, die de Augustijner-Eremieten als hun ordestichter vereerden.

De orde van de Wilhelmiëten werd zwaar getroffen door de...reformatie, de godslagen.toortogen van de 16de en 17de eeuw, de Franse Revolutie en de daarmee gepaard gaande secularisaties. De niet-__aflatende vurige ijver van de Vlarnse en Brabantse Wilhelmiëten was niet bij machte de orde voor de definitieve ondergang te behoeden. Echter de schildering van haar ondergang, de deprimerende beschrijving van ontbinding, ontrouw, secularisatie en het overgaan van de ene naar de andere orde doet echter aan de historische en de feitelijke prestatie van de Wilhelmeiten geen recht wedervaren. De zegenrijke invloed van de Wilhelmiëten trof men niet alleen daar aan, waar zij tot aan hun ondergang met hun habijt, hun kloosterleven en hun liturgie present waren. Want ook daar waar zij het veld hadden moeten ruimen ging die zegenrijke invloed door en konden hun stoffelijk en geestelijk erfgoed nog steeds hun vruchten afwerpen.

De Wilhelmiëten, die in het midden van de 13de eeuw uit Italië gekomen waren, schiepen door de in 1266 gedwongen afstand van een groot aantal eigen stichtingen de voorwaarde voor de uitbreiding van de Augustijner-Eremietenorde in Zuid Duitsland, in Oostenrijk, in Bohemen en Hongarije.

De Wilhelmiëten versterkten met hun kloosters in de tijd van de contrareformatie het vernieuwde kloosterleven van de Cisterciensers.

De Wilhelmiëten hielpen de Jezuïeten aan gunstig gelegen domicilies.

De Wilhelmiëten verstevigden met hun in het Zuidwesten van Duitsland gelegen huizen de positie van de door Josefisme en Verlichting bedreigde abdij St. Blasien.

De Wilhelmiëten schiepen in Parijs de voorwaarde voor vestiging en het werk van de Mauristen. De activiteit van de Mauristen vormt een van de belangrijkste bijdragen op weg naar de moderne geschiedeniswetenschap. De Congregatie van Saint Maur, ook gekend als Mauristen of Maurinen, was een congregatie van Benediktijnse monniken die gesticht werd in 1618 door koning Lodewijk XIII van Frankrijk en die befaamd waren door hun eruditie en geleerdheid van een aantal van zijn leden.

Wat belangrijk is, de Wilhelmiëten bewezen die diensten niet om zichzelf te liquideren en hun tradities op te geven. Want de herinnering aan de onbekende boeteling van Malavalle, die door de legende tot hertog van Aquitanie was gebombardeerd, leefde met de opgeheven en overgedragen kloosters voort bij de Augustijnen, Cisterciënsers, Jezuiten en Benedictijnen. Ook in hun liturgie werd Wilhelmus vereerd en hij kreeg een plaats in hun iconografie.

Hetzelfde geldt voor die talrijke kerken en kloosters, die niet in handen van een orde kwamen, maar die door de seculiere geestelijkheid als parochie- en kapittelkerken werden gebruikt, of die tot seminaries werden ingericht. Nog heden ten dage zijn de parochies van Grevenbroich aan de Neder-Rijn, van Oberried in het Zwarte Woud, van Mengen in het Saalgau, van Graefenthal in de Palts, evenzo als de kerk van de Blancs-Manteaux in Parijs zich van hun Wilhelmiëten verleden zo bewust, dat zij het wetenschappelijk speurwerk betreffende de geschiedenis der orde steunen en het aandenken aan de heilige stichter levendig houden.

Als men op deze wijze de balans opmaakt dan verliest ook het jaar 1847, waarin met het klooster te Huybergen het laatste Wilhelmiëtenklooster werd opgeheven, zijn karakter van het definitieve einde.

Zoals na de reformatie de Jezuiten de Wilhelmiëtenkloosters als basis voor hun contrareformatorische activiteiten gebruikten, zoals na de Dertigjarige Oorlog en na de godsdiensttwisten van de 17de eeuw de Cisterciënsers en de Benedictijnen de traditie van de Wilhelmiëten voortzetten, zo waren het in de 19de eeuw de Congregaties en Broedergemeenschappen — voortgekomen uit de grote vernieuwingsbeweging van het Europees Katholicisme — die het stoffelijk erfgoed van de Wilhelmiëten wisten te gebruiken en er een basis voor hun eigen geestelijk leven van maakten.

Het zeker wel indrukwekkendste voorbeeld van zo'n continuïteit moeten wij constateren in Huybergen, waar de in 1854 gestichte Congregatie van de Broeders van Huybergen een instelling schiep die wat de uiterlijke omvang betreft en zeer duidelijk ook wat de actieradius van haar zegenrijke invloed aangaat, het oude monasterium St. Mariae van de Wilhelmiëten verre overtrof.

Iets dergelijks kan men ook zeggen van de Wilhelmiëtenkloosters te Beveren in Waasland, Burlo in Westfalen en Marienthal in de Elzas. Hier hebben op het einde van de 19de en in het begin van de 20ste eeuw Priestergemeenschappen, Congregaties van vrouwen en Missiecongregaties de nalatenschap van de Wilhelmiëten aanvaard. In Burlo vinden we nog steeds het gymnasium door de Oblaten van Maria opgericht en hun bekende missieexpeditie.

Ja zelfs in Italië, waar de Wilhelmiëten reeds eeuwen door de definitieve ondergang van de orde in vergetelheid raakten, heeft zich in 1970 in de oude Abbazia di S. Giovanni in Argentella ten Noorden van Rome een Vrouwengemeenschap gevestigd, om hier op economische basis een leven in gemeenschap te leiden. Toen de vrouwen de Oude op de fundamenten van een Romeinse villa gebouwde Romaanse basiliek overnamen, hoorde bij hun bezit ook een fresco-schilderwerk uit de 14de eeuw, dat de ontmoeting tussen een miles en een sacerdos voorstelde. De vrouwen dachten, dat het fresco de ontmoeting voorstelde tussen Paus Leo de Grote en Attila. Anderen meenden dat Constantijn de Grote en Paus Silvester er op stonden. Het werd zelfs voor mogelijk gehouden, dat het Karel de Grote en Paus Leo waren. Pas de wetenschap gaf uitsluitsel.

Zij lichtte de sluier van de vergetelheid en van de misvatting op en ontdekte, wat hier werkelijk wordt uitgebeeld. Dat is namelijk wat in het begin van dit artikel beschreven is, te weten de ontmoeting tussen de hertog van Aquitanie en de abt van Clairvaux. Deze ontmoeting zou volgens de legende de eerste stoot gegeven...hebben tot de stichting van de Wilhelmiëtenorde. Sindsdien is de belangstelling van de geestelijke vrouwen voor de geschiedenis van hun voorgangers zo gestegen dat zij in 1974 een eigen geschiedenis van hun abdij konden uitgeven. Het indrukwekkende fresco schilderij is voor deze vrouwen echter meer dan alleen maar een kunsthistorisch fenomeen. Het is voor hun een zinnebeeld geworden voor dat wat zij zelf ten uitvoer hebben gebracht, namelijk de „conversio morum". En het is een aansporing voor deze vrouwen om opnieuw de taak te vervullen die Paus Honorius IV aan de Wilhelmiëten zo ongeveer 700 jaar geleden heeft gegeven, namelijk door „religionis fervor, caritatis ardor, honestatis splendor et castitatis candor" hun geestelijk leven en dat van hun medemensen te vernieuwen.

Wanneer wij ons het lot van de Wilhelmiëten voor de geest halen realiseren wij ons dat de geschiedenis van religieuze orden niet meer de geschiedenis is van zelfstandige en economisch onafhankelijke gemeenschappen, die gesticht werden, groeiden, bloeiden en uitstierven. Die een levenscurve doorliepen, zoals die voor het individuele leven van planten, dieren en mensen karakteristiek is. Wij komen tot het besef dat orden blijbaar een andere levenswet volgen, namelijk een metamorforiserende. Zij staan niet geïsoleerd, maar zij zijn geïncorporeerd in het grote geheel van alle orden. Dit geheel is weer een integraal deel van de Kerk. Bij de stichting knopen de orden aan bij oudere traditionele vormen, aanvaarden de materiele erfenis van gemeenschappen die ophielden te bestaan, assimileren het erfgoed en zijn zelf dikwijls onderhevig aan verandering en leggen nog in verval en ondergang de basis voor nieuwe en andersoortige gemeenschappen. Wat eeuwenlang in de wisseling der tijden stand hield, wat het verlies aan actualiteit overleeft en naar wij hopen, ook in de toekomst zal blijven voortleven zijn twee constanten. De eerste constante is om zo te zeggen, het sacrale karakter van bepaalde plaatsen waar zoals in Huybergen, Marienthal en Burlo steeds weer het kloosterleven zich vernieuwt. Dit duurzame karakter van de „genus loci" komt weliswaar niet toevallig uit de lucht vallen. Het vindt zijn oorzaak veeleer in de tweede, de belangrijkste constante in de variërende geschiedenis van het kloosterleven. Deze constante is een wil, die nooit volledig gebroken kan worden. Ook in tijden van nood en crises niet. Het is de wil van een categorie Christenen om meer te doen dan anderen en plaatsvervangend gehoor te geven aan de eisen van Christus, die Hij stelde, toen Hij de rijke jongeling tot navolging riep.

Toen de laatste Wilhelmië Huybergen verliet in 1847 liet hij een uitgestrekt kloostercomplex achter met een prachtige renaissance kloosterkerk die ook als parochiekerk dienst deed. De Broeders van Huybergen namen het complex over in 1854, toen zij gesticht werden. Het werd hun centrum voor de opleiding van broeders en van de bekende kostschool St. Marie. Helaas is slechts het poortgebouw van 1610 over, waarin nu het museum gevestigd is. In 1942 namelijk werden de gebouwen door het Duitse leger gerekwireerd en moesten Broeders en leerlingen een goed heenkomen zoeken. Toen het in 1944 duidelijk werd dat de Duitsers de oorlog gingen verliezen en de geallieerden oprukten in de richting van Huybergen staken die Duitsers alle gebouwen in brand. Het complex was dus niet teloor gegaan door beschietingen maar door het principe van de verschroeide aarde.

Een laatste voorbeeld van doorgeven van het estafettestokje zijn de Fraters van Tilburg. Toen in 1844 de laatste Fraters des Gemenen Levens in Utrecht woonden stichtte Mgr. Zwijsen zijn

Congregatie. Mgr. Zwijsen, die een goed begrip van geschiedenis had, was zich zeer goed bewust van het gewichtige hervormingswerk der Moderne Devotie, dat gepropageerd werd door die Fratres en de Congregatie van Windesheim. Die twee Congregaties waren overal actief in de Noordwestelijke hoek van Europa een eeuw voor de Reformatie van Luther en Calvijn. Die Fraters openden scholen en droegen zorg voor de katechese terwijl Windesheim werkte volgens de spiritualiteit van de „Imitatio Christi" van Thomas a Kempis. Zwijsen wilde met zijn nieuwe Congregatie dat werk voortzetten. Vandaar ook dat hij erop stond zijn broeders „fraters" te noemen

BRONNEN

- Elm, K. *Beitraege zur Geschichte des Wilhelmietenordens, Muenstersche Forschungen, Koeln-Graz 1962.*
- Art. *Zisterzienser und Wilhelmiten. Ein Beitrag zur Wirkungsgeschichte der Zisterzienserkonstitutionen.*
Citeaux. Commentarii Cistercienses 15 (1964). 92-124, 177-202, 273-31.
(Separaat Abdij Ache1,1966)
- Art. *Die Bulle „Ea quae judicicia » Clemens N. (30.V111.1266)*
Augustiniana 14 (1964) 500-522, ;15 (1965) 54-67, 493-520 ; 16 (1966) 95-145.
Separaat Leuven-Heverlee. 1966 Institut Historique Augustinien.
- Janssens P. *Historische Schetsen uit het Wilhelmietenklooster van Beveren-Waas.*
Annalen van de Oudheidkundige Kring van het Land van Waas 67 (1964) 41-75.
- Elm, K. *Die muensterlaendischen Kloester Grosz-Burlo und Klein-Burlo.*
Ihre Entstehung, Observanz und Stellung in der nordwesteuropaeschen Reformbewegung des 15. Jahrhunderts 18 (1965) 23-42.
- Meerendonk
v.d. L. *Tussen Reformatie en Contra-Reformatie. Geest en Levenswijze van de Clerus in Stad en Meierij van 's-Hertogenbosch in zijn verhouding tot de samenleving tussen ca. 1520 en ca. 1570. Bijdragen tot de Geschiedenis van het Zuiden van Nederland. 9 (Tilburg 1967). (Voor Bazeldonck).*
- Latreille, H. *Notre Dame des Blancs-Manteaux au Marais (paris 1969).*
- Kunst, A.J.M.
Prof. Mr. *Het proces over het klooster te Huybergen voor de Chambre mi-partie (1654).*
Tijdschrift voor Rechtsgeschiedenis, Groningen, Brussel,„s-Gravenhage
Deel XXXVIII 1970.
- Walle, v.d. Cl *Uit het leven v an de Huijbergse Wilhelmieten, Jaarboek Ghulden Roos 30 (1970)
81-96.*
- Elm, K. Prof.dr. *Ontstaan, eigen karakter, activiteit en erfgoed vn een Toskaanse Eremietengemeenschap.* Lezing. Vert. Br. Angelo Ijsenbrant.
- Walle, v.d. Cl *Het Wilhelmietenmuseum te Huybergen, Huybergen (1977).*
- Yans, M. *Les Guillemins a Huy et le prieure de Walincourt ,Leodium 59 (1972) 43-53.*
- Houtman, E. *Het Wilhelmietenklooster te Aalst, He Land van Aalst 24 (1972) 229-283.*
- Enking, R. *Genni storici sull Abbazia Benedettina de S. Giovanni in Argentella,*
Presso Palombara Sabina (Palombara 1974).

A.P.J. Beris Vught 03-08-2018